

Tadeusz Klimski

Eksperymentalne ustalenie przeżyć stanowiących wolę w badaniach M. Dybowskiego

---

Studia Philosophiae Christianae 8/2, 5-35

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ KLIMSKI

EKSPERYMENTALNE USTALENIE PRZEŻYĆ STANOWIĄCYCH WOLĘ W BADANIACH M. DYBOWSKIEGO

1. Wstęp. 2. Ogólna charakterystyka metod stosowanych w badaniach empirycznych. 3. Badania M. Dybowskiego nad formalną stroną przeżyć woli. 3.1. Jakościowa analiza cech woli. 3.2. Sposób przeprowadzenia ilościowej analizy cech procesu woli. 3.3. Sposób wyodrębnienia typów woli. 4. Badania M. Dybowskiego nad stroną treści przeżyć woli. 4.1. Badania nad motywami moralnymi i prakseologicznymi. 4.2. Sposób odnalezienia typów motywacji. 5. Wnioski praktyczne M. Dybowskiego z badań nad przeżyciami stanowiącymi wolę. 5.1. Możliwość kształcenia woli u ludzi pod względem jej formy i treści. 5.2. Zagadnienie stosunku motywacji do twórczości. 6. Zagadnienia wyznaczone metodami eksperymentalnymi. 6.1. Pojęcie woli. 6.2. Pojęcie aktualizacji. 6.3. Problematyka motywacji. 7. Zakończenie.

1. Wstęp

Zadaniem artykułu¹ jest omówienie empirycznych badań M. Dybowskiego nad wolą i ukazywanie, w jaki sposób tymi badaniami M. Dybowski uzupełnił i pogłębił psychologiczne ujęcia św. Tomasza z Akwinu.

---

¹ W artykule moim: O badaniach woli w pracach M. Dybowskiego, *Studia Philosophiae Christianae ATK*, 7 (1971) 2, zostały ukazane teoretyczne poglądy M. Dybowskiego. Ich eksperymentalne uzasadnienie przedstawia niniejszy artykuł. Obydwa artykuły pozwalają zorientować się w ważniejszych teoretycznych i eksperymentalnych ujęciach zagadnienia woli przez M. Dybowskiego, którego prace nie były dotychczas szerzej badane. Artykuły wypełniają tę lukę i uwydatniają wartość badań A. Dybowskiego przy próbach konstruowania współczesnej antropologii filozoficznej.

Zadania te wyznaczają plan zagadnień, kolejno rozwijanych w artykule. Prześledzenie omawianych zagadnień prowadzi do wniosku, że M. Dybowski z psychologii św. Tomasza, a także Acha, Michotte'a, Masłowa przejął np. pojęcie woli, wartości, motywacji, osobowości, urzeczywistnienia i że swoimi badaniami empirycznymi potwierdził obecność w człowieku przeżyć, które tymi terminami można określić. Ponadto odróżnił i poklasyfikował niewyodrębnione przez innych psychologów przeżycia stanowiące akt woli. Te składowe przeżycia aktu woli badał skonstruowanym przez siebie kwestionariuszem i testami.

Realizując więc zadania artykułu dowiadujemy się, w jaki sposób M. Dybowski łączył eksperyment z metafizycznym ujęciem człowieka.

2. Ogólna charakterystyka metod stosowanych w badaniach empirycznych

Wola ujęta od strony eksperymentalnej, jest złożona z wielu przeżyć i może być badana tylko jako pewien zespół przeżyć.

Dla zrealizowania badań nad tak złożonym przeżyciem woli M. Dybowski korzystał z następujących metod stosowanych w psychologii eksperymentalnej.²

1) Obserwacja, która polega na rejestracji faktów i na wysnuciu wniosków w oparciu o interpretację zarejestrowanych danych.

Tej metody nie stosowano samodzielnie w badaniach przeżyć woli, ale przy okazji innych metod, np. eksperymentu. W ten sposób posługiwał się obserwacją M. Dybowski przy okazji badań kwestionariuszem (ta metoda będzie omówiona dalej). Była to obserwacja systematyczna, a więc odbywająca się według pewnego programu obserwowania przeżyć badanego w celu zwrócenia uwagi badającego tylko na te przeżycia, które w badaniach jednostek były dla nich charakterystyczne i ważne ze względu na cel badań.

---

² M. Dybowski, *Działanie woli*, Poznań 1946, 39—55.

Metoda kwestionariusza obok obserwacji systematycznej była uzupełniana także samoobserwacją systematyczną, dokonywaną przez badanych. Odbywała się bezpośrednio po wypełnieniu kwestionariusza według szeregu pytań, a odpowiedzi notował sam eksperymentator (M. Dybowski).

2) Eksperyment, który może być stosowany w trzech formach jako a) laboratoryjny, w którym dla uzyskania reakcji eksperymentatorowi służą przyrządy; b) naturalny, w którym pewna czynność życiowa jest użyta dla przeprowadzenia przy jej pomocy badań (taki eksperyment stosował M. Dybowski w pracy „*O energicznym postanowieniu*”³); c) test-eksperyment, który według Sterna⁴ jest postępowaniem sprawdzającym, podczas gdy eksperyment jest postępowaniem badającym; d) test we właściwym znaczeniu jest zadaniem opracowanym i służącym do sprawdzenia, czy jednostka posiada pewną dyspozycję i w jakim stopniu. M. Dybowski skonstruował test „*Drabinka*”⁵ którym badał wahlliwość woli i służył jako podstawa do badań typów woli; e) metoda statystyczna polega na opracowaniu statystycznym zebranych i gotowych już faktów, dat, cyfr, określających zjawiska w pewnej masie (populacji).

3) Kwestionariusz stanowił w pracach M. Dybowskiego zasadniczą metodę, za pomocą której badał on przeżycia woli zarówno od strony formalnej jak i od strony treści. Dzięki niej został zebrany materiał empiryczny, którego opracowanie dało wiele inspiracji w problematyce woli.

M. Dybowski stosował kwestionariusz w formie odczytywania zawartych w nim pytań, dotyczących przeżyć woli, bezpośrednio każdej osobie badanej i sam notował odpowiedzi badanych. Uniknął w ten sposób błędnych odpowiedzi płynących np. z niezrozumienia pytania przez badanych itp. Autor kwe-

---

³ M. Dybowski, *O energicznym postanowieniu*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 8 (1937) nr 3—4, 65—74.

⁴ M. Dybowski, *Działanie woli*, 45.

⁵ M. Dybowski, *Testy do badania typów woli*, *Psychotechnika*, 7 (1933) z. 1, 31—44 i z. 2, 83—97.

stionariusza starał się więc zapewnić następujące warunki badania: „a) pytania nie są ogólne, lecz odnoszą się do przypomnianych konkretnych przeżyć; b) pytania odczytuje sam eksperymentator; c) pytania nie wymagają odpowiedzi wzbudzających podejrzenia co do swej dodatniej lub ujemnej wartości w stosunku do charakterystyki badanej osoby“⁶.

M. Dybowski starał się też o zapewnienie trzech warunków stawianych metodom, stosowanym w badaniach eksperymentalnych, które omawia Ach⁷. Chodzi tutaj o zapewnienie identyfikacji rzeczowej, pojęciowej i funkcjonalnej.

Identyfikacja rzeczowa wymaga, aby fakty ujmowane w badaniach należały rzeczywiście do tego rodzaju przeżyć, które zamierzało się badać. Identyfikacja pojęciowa zakłada, że nazwy używane dla oznaczenia pojęć odpowiadają rzeczywiście przedmiotom, które są badane. Identyfikacja funkcjonalna wymaga, aby badanie odbywało się w zmienianych celowo przez eksperymentatora, lecz ściśle określonych przez niego warunkach. Ten trzeci warunek nie daje się zapewnić w badaniach kwestionariuszem. O ile jednak zapewnienie identyfikacji funkcjonalnej zdaje się być możliwe przy badaniu eksperymentalnym krótkotrwałych przeżyć, o tyle badania całego procesu woli wymagają takiej metody badawczej, która obejmuje całe przeżycia woli. Stąd też identyfikacja funkcjonalna nie może być w pełni zapewniona.

Ten brak M. Dybowski stara się wypełnić wymaganiami w stosunku do kwestionariusza; ponadto uważa, że a) badane osoby muszą być przygotowane do badań; b) eksperymentator cały czas czuwa nad badaniami; c) warunki badań są takie, aby zapewniały dwa poprzednie wymagania i zapewniały obecność wyżej wymienionych identyfikacji.

Pytania kwestionariusza M. Dybowski starał się tak ułożyć, aby badane osoby mogły dać szczegółowy i wystarczający obraz

---

⁶ M. Dybowski, *O typach woli*, Poznań 1947, wyd. II, 26—27.

⁷ Cytuję za Dybowskim, *O typach motywacji*, Poznań 1965, 17.

różnorodnych przeżyć woli, aktu woli⁸ oraz, aby można było przeprowadzić podział badanych na typy pod względem woli.

Kwestionariusz jest zbudowany z czterech części:

A) część wstępna służy do zaznajomienia osób badanych z nowymi dla nich pojęciami i do orientacji w części zasadniczej.

B) część zasadnicza zawiera dwadzieścia pytań, które dotyczą czynności życia codziennego, lecz nie noszą zbyt osobistego charakteru co mogłoby niepokoić badane jednostki np. „(1) jak zabrałeś się do pisania ostatniego listu?“ lub „(8) jak zniosłeś wymówkę?“ Do każdego z tych dwudziestu zapytań o wykonanie czynności codziennych odnosi się osiem pytań, które poddają analizie każdą z badanych czynności np. „Czy było wahanie?“, „Jak długo trwało wahanie?“. ⁹

C) część uzupełniająca służy do zbadania stanowiska allogenicznego teorii intelektualistycznych.

D) część pytań służy do badania działania woli w ogóle przez samoobserwację podmiotową i ma ułatwić opis typów; jest też środkiem wzajemnej kontroli (dla badanego) w stosunku do samoobserwacji przedmiotowej.

Odpowiedzi na pytania kwestionariusza były dawane przez osoby badane drogą samoobserwacji podmiotowej i dodatkowo badający uzupełniał badanie obserwacją, notując pewność i szybkość odpowiedzi, bądź też trudności w dawaniu zeznań wyrażające się np. dyskusją, mimiką ¹⁰.

W ten sposób M. Dybowski przebadał 36 osób w 1923 r. na terenie Warszawy, Pomorza i Poznania. Do badanych należeli

---

⁸ Do aktu woli M. Dybowski zalicza końcową chwilę wahania prowadzącą do czynu. Natomiast procesem woli jest wahanie wraz z końcową jego chwilą prowadzącą do czynu. M. Dybowski, O typach motywacji, 28.

⁹ M. Dybowski, O typach woli, 32—35. Używany przez M. Dybowskiego termin „stanowisko allogeniczne“ (punkt C w opisie kwestionariusza) oznacza, że wola nie sprowadza się do uczuć lub intelektu.

¹⁰ Tamże, 37.

nauczyciele szkół średnich i słuchacze psychologii na uniwersytecie, podział co do płci był równy ¹¹.

Badania 36 osób miały za cel opracowanie przeżyć woli od strony formalnej. Wyniki badań kwestionariuszem i testami: „Drabinka”, „Kwadrat” i „Pudełko” dostarczały materiału, który został opracowany dając w wyniku opis procesu woli i działania woli od strony formalnej, a także umożliwiły analizę przeżyć woli od strony treści.

Badania 50 i 100 osób, dokonane w późniejszym czasie niż badanie 36 osób, pozwoliły na pewne uzupełnienia wyników badań 36 osób i zostaną omówione w odpowiedniej kolejności zagadnień.

3. Badania M. Dybowskiego nad formalną stroną przeżyć woli

3.1. Jakościowa analiza cech woli

Za pomocą analizy jakościowej M. Dybowski wyróżnił osiem cech stanowiących przeżycie woli ¹².

1) Cecha ilości wahań w dwudziestu czynnościach, badanych kwestionariuszem przy zastosowaniu krzywej wieloboku, podzieliła badane osoby na cztery grupy, przy czym rozpiętość ilości wahań wynosiła od 0 do 20.

Krzywą ułożono według ilości wahań, przedziały wynosiły dwa wahania i jeden przedział o zerowej liczbie wahań. Razem przedziałów klasowych było jedenaste. Niezależnie od ilości wahań w wyodrębnianiu grup miały też udział inne cechy woli. Dlatego tabl. I z Dodatku 1 w pracy „*O typach woli*” wskazuje, jakie inne cechy pozwoliły na określenie danej jednostki do odpowiedniego typu woli.

2) Czas wahań. Dla tej cechy woli M. Dybowski przyjął następującą skalę oceny: 0 — mniej niż 1 sekunda; 1 — parę se-

¹¹ Tamże, 38.

¹² Tamże, 39—96.

kund; 2 — kilkanaście sekund; 3 — minuta; 4 — kilkanaście minut; 5 — ponad pół godziny. Jednostki badane można więc podzielić nie tylko ze względu na ilość wahań, lecz także ze względu na czas trwania wahań. Ilość wahań pomnożona przez symbol oznaczający czas trwania wahań, daje sumę tworzącą wskaźnik czasu, który różnicuje badane osoby.

3) Wysiłek w akcie woli został ustopniowany przez M. Dybowskiego według napięcia (ocenianego drogą podmiotową przez badanych) i przypisano mu następujące symbole: 0 — brak wysiłku; 1 — minimalny; 2 — mały; 3 — średni; 4 — dość duży; 5 — wielki. Badane osoby zostały podzielone na cztery grupy: A,B,C,D, pod względem wysiłku w akcie woli: od braku wysiłku (grupa A) do wielkiego wysiłku (grupa D). Należy tu zaznaczyć, że podział badanych na cztery grupy został dokonany ze względu na cechę ilości wahań według krzywej wieloboku.

Niektóre jednak jednostki posiadające wysiłek wielki znajdują się w grupie C a nie w grupie D. Podobne przesunięcia w różnych grupach mogą zachodzić ze względu na wyróżnianie innych cech procesu woli. Wysiłek wzrasta też wraz z ilością wahań.

Należy dodać, że ponieważ ocena wysiłku przez badanych była podawana subiektywnie, dlatego jej obiektywność w ocenie M. Dybowski starał się zwiększyć przez porównanie badanego wysiłku z innym, który występował u badanej osoby. Do tego celu służyło pytanie kwestionariusza A, I 3d¹³. „Opisz jaki to był wysiłek, tj. co czułeś i myślałeś w chwili wysiłku, lub porównaj go z innym znanym ci wysiłkiem“. Trzynaście osób z 36 badanych podało taką ocenę np. „Podobny do każdego mięśniowego wysiłku“.

4) Uczucie było oceniane podczas samego aktu woli, a nie np. wahania. Eksperymentator wyróżnił cztery stany uczuciowe: przyjemny, przykry, mieszany i bez uczuć (obojętny). Dla grupy A badanych charakterystyczny jest brak uczuć lub uczucia

---

¹³ Tamże, 30.

przyjemne, których ilość w czynnościach życia codziennego spada u osób przypisanych do grup B,C,D i jednocześnie w tych grupach wzrasta ilość uczuć przykrych i mieszanych. Cecha uczucia przyjemnego i braku uczuć spada więc wraz z ilością wahań, wzrastają natomiast uczucia przykre i mieszane.

Dla każdej z badanych ośmiu cech woli, podobnie jak dla czasu został obliczony wskaźnik danej cechy i umieszczony w pracy „*O typach woli*”¹⁴.

5) Przeżycie aktualne zostało podzielone ze względu na świadomość wolności w akcie woli u jednostek badanych na: chcę, muszę, powinienem, trzeba, poddaję się, bez przeżyć aktualnych. Przy analizie M. Dybowski stwierdził, że wraz z ilością wahań obniża się świadomość wolności, a wzrasta poczucie przymusu. Grupa A posiada najwięcej świadomości wolności, a następnie C, B i D.

6) Formy procesu woli, czyli formy wahania, dzielą jednostki badane ze względu na większą lub mniejszą złożoność procesu woli pod względem wahania.

M. Dybowski ułożył następujący podział form procesu ze względu na ilość wahań przy wyborze motywów kierujących jednostkę do działania:

O. Mam w świadomości jeden tylko motyw i za nim idę.

I. Mam w świadomości więcej niż jeden motyw. Wiem z góry, że pójdę za tym motywem, który znajduje się w ognisku świadomości. Innych motywów nie rozważam i nie porównuję, choć je dostrzegam.

II. Mam w świadomości więcej niż jeden motyw. Wiem z góry, za którym z nich pójdę, rozważam jednak i porównuję inne.

III. Mam w świadomości więcej niż jeden motyw. Dopiero po porównaniu (przejsciu w myśli danego szeregu motywów i ocenie ich) wybieram z nich jeden.

IV. Mam w świadomości więcej niż jeden motyw. W czasie

---

¹⁴ Tamże, 52—53.

wyboru jednego z nich powracam do motywu, który w tym wyborze już odrzuciłem, a odrzucam przyjęty przed chwilą w tym samym wyborze.

V. Tak, jak w formie IV, z tą jednak różnicą, że wspomniane odrzucenie odbywa się więcej niż dwa, a przyjęcie więcej niż trzy razy.

Dodatkowo eksperymentator wyróżnił dwie formy: a — oznaczającą proces automatyczny i m — oznaczającą proces jednomotywowo mimowolny.

Rozmieszczenie form w czterech grupach osób A,B,C,D; formy 0, m i a spadają ilościowo wraz ze wzrostem ilości wahań, natomiast „pozostałe formy zaznaczają nieprawidłowy wzrost“¹⁵.

Formy I i III określone są jako dodatnie w stosunku do działania, a formy II, IV i V mają przypisane wartości ujemne.

7) Przedstawienie w akcie woli obejmowało przedstawienie środków, celu i skutku. Przedstawienia celu występują liczniej w grupie A niż w grupach B i C badanych. W grupie D jest najwięcej przedstawień celu, co M. Dybowski wyjaśnia zwiększonym wysiłkiem wzrastającym z wysiłku wahań. Przedstawienia skutku występują najmniej licznie w grupie A, a najwięcej ich jest kolejno w grupie B, C i D. Przedstawienia środków według ilości ich uświadomienia w akcie woli występują w grupach D, C, A, B.

Przedstawienie celu łączy się ze świadomością działania i posiada wartość dodatnią (według M. Dybowskiego), a przedstawienie skutku i środków wzrasta z ilością wahań i posiada wartość ujemną.

8) Wykonanie jest ostatnią cechą woli tzn. jest zrealizowaniem celu, czyli wybranego motywu. Ta cecha procesu woli pozwala też określić siłę woli, którą można mierzyć właśnie skutkiem działania woli.

Wykonanie badane kwestionariuszem, jest możliwością utrzy-

---

¹⁵ Tamże, 81.

mania skojarzeń w pewnym kierunku, jest związane z wahliwością tej cechy w procesie woli. Dlatego M. Dybowski wyróżnił wykonanie bez wahań i z wahaniami. To ostatnie może przebiegać w pięciu formach:

1) Osoba zaraz po zakończonym akcie woli, a jednak przed rozpoczęciem wykonania odczuwa żal, że wybrała ten a nie inny motyw.

2) Po zakończeniu aktu woli już w czasie wykonania zamierzonych czynności osoba odczuwa żal, że wybrała ten a nie inny motyw.

3) Żal powstaje w świadomości osoby dopiero po wykonaniu czynu, zamierzonego w akcie woli, i dotyczy motywu, który został odrzucony.

4) W czasie lub po wykonaniu zamierzonego w akcie woli czynu osoba odczuwa chęć cofnięcia się, tj. pójścia za odrzuconym motywem. W czyn jednak swych chęci nie wprowadza.

5) Po zakończeniu aktu woli lub w czasie wykonania osoba cofa się, idąc w wykonaniu za odrzuconym w akcie woli motywem.

Analiza wartości form wykonania wskazuje, że dodatnie formy dla działania woli to 3, 5 natomiast 2, 1, 4 są ujemnymi formami osłabiającymi działanie woli. Należy dodać, że formy wahania mają swe powiązania z występowaniem form procesu i uczuć w procesie woli.

Wyodrębnione przy użyciu kwestionariusza cechy woli charakteryzują przebieg tego przeżycia od strony formalnej. Nie w każdym przeżyciu woli (chodzi tu o działanie woli proste) muszą występować wszystkie cechy procesu, ale też według M. Dybowskiego nie może być więcej niż osiem. Zwłaszcza cztery idiogeniczne cechy procesu woli powinny występować w procesie woli, jeżeli to ma być proces woli.

3.2. Sposób przeprowadzania ilościowej analizy cech procesu woli

Opis cech procesu woli polegał na podaniu definicji każdej z nich oraz na „zestawieniu liczebności badanej cechy w szeregu, podzielonym na cztery grupy“¹⁶.

Analizę ilościową ograniczył M. Dybowski do charakterystyki czterech cech idiogenicznych woli (tj. ściśle powiązanych z przeżyciami woli): wysiłku, przeżyć aktualnych, form procesu i wykonania. W tym celu M. Dybowski obliczył, ile razy każda z ośmiu cech procesu woli w całości albo w swych częściach ilościowych bądź jakościowych powtarza się w każdej z czterech określonych (idiogenicznych) cech woli.

W celu określenia zależności porównawczych cech M. Dybowski obliczył współczynnik korelacji według formuły Spearmana. Ponieważ każda cecha woli posiada obliczany dla niej wskaźnik, stąd możliwe było ułożenie szeregów rozdzielczych i przeprowadzenie korelacji¹⁷ w celu określenia współzależności pomiędzy cechami idiogenicznymi woli i pozostałymi.

3.3. Sposób wyodrębnienia typów woli

Podział na typy woli został dokonany przez M. Dybowskiego przy pomocy krzywej wieloboku, dzielącej badanych pod względem ilości wahań na cztery grupy. Dodatkowymi czynnikami różnicującymi badanych były inne cechy woli. Wyniki badań kwestionariuszem poszczególnych osób porównano między sobą otrzymując pewne podobieństwo wyników stanowiące podstawę podziału. Dla tego celu cechy woli podzielił M. Dybowski na trzy grupy:

1) należące do procesu woli, jak czas, ilość wahań i formy procesu,

¹⁶ Tamże, 96.

¹⁷ Opis zależności pomiędzy cechami woli, opracowany przez M. Dybowskiego, znajduje się w pracy: M. Dybowski, O typach woli, 96—122.

2) należące do aktu woli, jak wysiłek, uczucie, aktualne przeżycia i przedstawienia,

3) należące do wykonania, czyli wahanie w wykonaniu.

Typy woli, które zasadniczo są cztery, zostały więc scharakteryzowane od strony procesu, aktu i wykonania. Okazało się też, że nie wszystkie badane osoby można włączyć do jednej z czterech grup wyróżnionych pod względem ilości wahań, ponieważ inne cechy woli predysponują niektóre jednostki do innego typu, bądź też jak się okazało, istnieje konieczność wydzielenia podtypów. Dlatego np. w typie A wyodrębniono podtypy A₁ i A₂, w typie B wyodrębniono trzy podtypy B₁, B₂, B₃ itd.

W tej pracy sposób charakterystyki ilościowej pod względem cech woli badanych 36 osób został podany dlatego, że ta charakterystyka pozwoliła na wyodrębnienie typów woli. Typy woli zostały skorelowane z typami motywacji, i okazało się, że typy woli nie mogą być jednocześnie typami motywacji, co spowodowało, że M. Dybowski wyodrębnił osobne typy badanych osób pod względem motywacji oznaczając je symbolami K, L, M i N.

4. Badania M. Dybowskiego nad stroną treści przeżyć woli

Podobnie jak w badaniach formalnych nad wolą, tak i w badaniach nad stroną treści woli M. Dybowskiemu chodziło o stworzenie typów, tym razem typów motywacji, a więc o możliwość różnicowania badanych pod względem motywacji, a tym samym o możliwość wyodrębnienia podobnych wzorców zachowania jednostek. Materiałem do badań było 150 osób podzielonych na dwie grupy. Jedna z nich w liczbie 100 osób została zbadana kwestionariuszem (który w tym wypadku posłużył też do badań nad stroną treści woli) w latach 1923—1939. W tej grupie został wykorzystany materiał badań 36 osób. Pozostałe osoby stanowili studenci Uniwersytetu Poznańskiego, oraz 15 uczennic 2 klasy liceum przy końcu roku,

a więc po przejściu kursu psychologii i przygotowaniu do badań przez zbadanie testami i pisanie samoobserwacji. Drugą grupę w liczbie 50 osób stanowili profesorowie i studenci przebadani w latach 1944—1962. W obu tych badaniach podział ludzi na cztery typy został zachowany i potwierdzony, co dowodziło poprawności wniosków z badań 36 osób, przeprowadzonych w 1923 r.

W badaniach formalnych cechą woli, która wydzieliła cztery grupy badanych osób, była wahliwość.

W badaniach treści woli, a więc motywów i motywacji, chodziło również o znalezienie takiej cechy, która pozwoliłaby na wyodrębnienie typów wśród badanych pod względem treści woli.

M. Dybowski wyodrębnił dwie grupy motywów: moralne i prakseologiczne, które były rozpatrywane w dziedzinie treści woli i wśród nich poszukiwał takich, które mogłyby stanowić podstawę podziału na typy.

Formy procesu woli są tą cechą woli, która występuje w stronie formalnej woli, a jednocześnie zawiera w sobie treść, którą M. Dybowski zajmuje się w badaniach nad treściową stroną woli. Cecha ta stanowi jakby łącznik pomiędzy formalną i treściową stroną woli. Treścią form procesu są motywy, które w ramach tych form są zestawiane lub walczą ze sobą¹⁸. Zwyciężający motyw staje się celem działania woli, zrealizowanym ostatecznie w wykonaniu. Dlatego zagadnienie treści woli wydaje się być tak ważne w działaniu człowieka, a tym samym i dla badań w dziedzinie woli. Do badań treściowej strony woli odnosiło się pytanie: „Co było za czynnością, a co przeciw niej?“, kierowane do osób w badaniu kwestionariuszem dla dwudziestu czynności życia codziennego. Odpowiedzi słowne M. Dybowski zamienił na symbole odpowiednie dla motywów moralnych i parakseologicznych¹⁹. Badania te odnosiły się do 36 osób i na tym materiale opracowane były pierwsze wyniki odnoszące się do badań treści woli.

¹⁸ M. Dybowski, O typach motywacji, 58.

¹⁹ Tamże, 58.

4.1. Badania nad motywami moralnymi i prakseologicznymi

Zarówno więc w badaniach nad motywami moralnymi jak i prakseologicznymi chodziło o znalezienie takich motywów, które pozwolą wyodrębnić typy pod względem treści woli.

Analiza występowania motywów moralnych wykazała, że najczęściej u badanych osób wystąpiło motywów deontologicznych i hedonistycznych (przyjemności lub przykrości). Motywy deontologiczne łączą się w występowaniu z hedonistycznymi, altruistycznymi i ontologicznymi. Motyw hedonistyczny ulega sublimacji, czyli podporządkowuje się lub łączy w występowaniu z innymi motywami, np. deontologicznymi, i jest trudniejszy do zbadania. Motyw obiektywny natomiast łączy się z motywem deontologicznym lub się z nim zamienia.

Miarą oceny motywów jest według M. Dybowskiego ich przydatność dla zachowania się jednostki. Dlatego np. połączenie deontologicznego motywu z hedonistycznym (radości) jest bardzo wartościowe dla pracy jednostki. Połączenie motywu deontologicznego z altruistycznym jest pożądane w stosunkach z ludźmi. Z kolei połączenie motywu deontologicznego z obiektywizmem jest wartościowe dla celów społecznych. Od strony psychologicznej najwartościowsze dla człowieka jest połączenie motywu obowiązku (pracy) z motywem radości²⁰.

Analiza badań M. Dybowskiego nad wynikami 36 osób w zakresie motywów moralnych objęła także zagadnienie siły tych motywów i jej występowania w czterech typach woli²¹.

Podobnie też zajął się M. Dybowski analizą motywów prakseologicznych w omawianej grupie badanych. Jego badania wykazują, że czynności życia codziennego badanych osób mają na celu przede wszystkim zaspokojenie potrzeb, a na drugim miejscu zajęcie się tym, co potrzebuje drugi człowiek i czego wymagają warunki obiektywne. Innymi słowy, przeważa samoaktualizacja nad aktualizacją siebie wśród innych.

---

²⁰ Tamże, 66.

²¹ Tamże, 72.

Motywy prakseologiczne występujące w typach woli wskazują, że typy B i D nie odznaczają się wpływem na innych ludzi i zdobywaniem dóbr dla siebie. Typ C natomiast przeważa we wpływie na innych ludzi, podczas gdy typ A wyróżnia się zbieraniem dóbr dla siebie ²².

4.2. Sposób odnalezienia typów motywacji

Sposób odnalezienia typów motywacji jest jednym z centralnych zagadnień przy badaniu treści woli.

M. Dybowski ułożył motywy moralne i prakseologiczne w dwa szeregi. Motywy moralne mają szereg: e (egoistyczne), a (altruistyczne), d (deontologiczne), o (obiektywne), u (utilitarystyczne), h (hedonistyczne), s (subiektywne), w którym jedne są motywami uczuciowymi jak e, a i h, inne, jak d i o są motywami innego typu. Szereg tych cech motywów nie jest jednolity, ponieważ w działaniu motywy d i o mogą być hamowane przez motywy uczuciowe. Motywy moralne nie stanowią więc szeregu, który można by ustopniować pod względem ważności wpływu na zachowanie jednostki. Pozostaje więc rozpatrzenie motywów prakseologicznych, które dotyczą zdolności danej osoby do ekspansji, czyli wpływu na innych a więc aktualizacja siebie.

Porównanie oceny moralnej, odnoszącej się do motywów moralnych, i oceny samoaktualizacji, związanej z motywami prakseologicznymi, w porównaniu ze stopniem działania (SD), który jest oceną formalną właściwą dla typów woli, wskazywałoby na to, który z szeregów jakościowych (szereg motywów) jest bliższy szeregowi ilościowemu (SD) ²³.

Korelację między motywami moralnymi i stopniem działania M. Dybowski przeprowadził w ten sposób, że dodał motywy a, d i o, jako cechy moralne najbardziej decydujące o wartości człowieka uzyskując w ten sposób szereg SM. Następnie dla

---

²² Tamże, 82.

²³ Tamże, 80.

nowo wyodrębnionego szeregu SM (szereg stanowiły osoby, dla których dodano wyżej wymienione motywy) ułożył rangi, dzięki czemu mógł go porównać z rangami SD. Korelacja obliczona formułą Spearmana wyniosła (0,015), co wskazuje na to, że nie ma związku między cechami moralnymi ze stopniem działania.

Podobnie też M. Dybowski obliczył korelację dla aktualizacji oznaczonej symbolami 7, 8, 9 i włączył tu motyw miłości do Boga i ludzi, czyli 10. Korelacja szeregu rang dla aktualizacji z szeregiem rang stopnia działania okazała się niska (0,1) lecz pozytywna.

W ten sposób M. Dybowski uznał, że cechy prakseologiczne mogą być podstawą utworzenia typów. Szereg rang, w które umieszczono wyniki badań aktualizacji siebie pozwoliły M. Dybowskiemu na utworzenie krzywej, w której wyodrębniły się wierzchołki oznaczone później K, L, M i N.

W celu sprawdzenia, czy wyniki badań woli zarówno pod względem formalnym jak i treściowym są prawdziwe, M. Dybowski porównał wyniki badań 36 osób przeprowadzone w 1923 roku z wynikami badań 50 osób z lat 1944—1962. Niezależnie od tego przebadał 100 osób w latach 1923—1939. Należy dodać, że wszystkie badane osoby spełniły jedno z podstawowych uzupełnień, jakie było potrzebne przy stosowaniu badań kwestionariuszem, tzn. zostały zapoznane z psychologią w ilości potrzebnej do badań.

Porównując badania 36 osób i 50 osób pod względem formalnym M. Dybowski zauważył następujące różnice: 1) liczba wahań u 50 osób zmniejszyła się prawie o połowę, zwłaszcza w typie C; 2) typ B w badaniach 50 osób nie posiada wahań ujemnych, jest równy w tym wypadku typowi C. Typ A pozostał taki, jak w badaniach 36 osób; 3) typów C i D jest liczbowo dwa razy więcej, przez co ilość osób w typie B zmniejszyła się w badaniach 50 osób.

Pod względem treści woli badane 36 osoby charakteryzowały się w typie K największą aktualizacją w dziedzinie intelektu, natomiast pod względem uczuć i woli aktualizacja była mniej-

sza. Typ L zaznaczał aktualizację siebie w dziedzinie intelektu i woli. Typ M obok aktualizacji siebie w dziedzinie intelektu zaznaczał się także w dziedzinie woli i uczuć. Typ N charakteryzował się aktualizacją we wszystkich trzech dziedzinach, ale w ilościach większych, niespotykanych w poprzednich typach (w obu badaniach) ²⁴.

Okazało się, że w grupie badanych 50 osób są różnice pod względem występowania motywów prakseologicznych. W typach K i L zaznacza się duża samoaktualizacja, czego w badaniach 36 osób nie było. Natomiast aktualizacja siebie w dziedzinie intelektu, uczuć i woli jest niewielka i mimo, że jest największa dla typu N, to przebiega ona inaczej niż u badanych 36 osób, ponieważ zaznacza się we wszystkich trzech aktualizacjach.

Pod względem moralnym 36 osób badanych posiada mniej altruizmu, podczas gdy 50 osób ma go więcej. 50 osób ma więcej motywów hedonistycznych i mniej obiektywnych oraz utylitarnych ²⁵.

Różnice, jakie okazały się między tymi badanymi grupami osób, M. Dybowski charakteryzuje od strony historyczno-społecznej. Oba badania przedzielił okres wojny. 36 osób badanych żyło w okresie stabilizacji ekonomiczno-społecznej. Dlatego też... „ludzie czynili niewiele innym, jak też i sobie; niezbyt korzystali z przyjemności, cenili fakty obiektywne i utylitarne“ ²⁶.

W badaniach powojennych u 50 osób wyodrębniły się mocniej dwa typy K i L i stoją one niżej niż przedwojenne, tzn. mniej udzielają innym, a więcej biorą dla siebie. Typy M i N okazują więcej altruizmu, ale w czynnościach życia codziennego przejawiają też umiejętność zdobywania dla siebie wartości.

M. Dybowski wyróżnił typy K, L, M i N, które charakteryzują jednostkę od strony motywacji, a więc sposobu występo-

---

²⁴ Tamże, 176—179.

²⁵ Tamże, 217—219.

²⁶ Tamże, 219.

wania motywów i stosunku motywów do wykonania, czyli jaki motyw (dodatni lub ujemny) pod względem moralnym lub prakseologicznym spowodował działanie. Wyróżnienie tych typów nie może się opierać tylko na ocenie wartości występujących w działaniu motywów, lecz musi być rozważane w połączeniu z pytaniem, mianowicie z jakimi formami działania one występują?

Jednostki mocne i słabe pod względem woli nie różnią się pod względem występowania motywów. Dopiero jakość występowania form procesu, jako ocena od strony formalnej, wyróżnia jednostki mocne (u których występują formy O, I i III, czyli dodatnie), od jednostek słabych pod względem woli, (posiadają one formy ujemne II, IV i V).

Zestawienia liczbowe dodatnich i ujemnych form procesu, przeprowadzone przez M. Dybowskiego w badaniach 100 osób, wskazują, że u osób mocnych pod względem woli liczba aktów dodatnich w formie procesu wynosi 408, a u osób słabych 94. Te wyniki wskazują na różnicę badanych w sposobie motywacji.

Z badań tych M. Dybowski otrzymał wyniki, które wskazują na to, że badane osoby, mocne pod względem woli, kierują się przyzwyczajeniem, postanowieniem i ułożonym planem życia, co wskazuje na roztropność w wyborze sposobu życia i męstwo w zwalczaniu przeszkód wewnętrznych i zewnętrznych. Powoduje to, że zwyciężają motywy obowiązku bez walki, co przynosi przyjemność w wykonywaniu czynności. Jednocześnie M. Dybowski zaznacza, że jest to zgodne z teorią cnót św. Tomasza, co niejako dodatkowo (jak wynikałoby z wypowiedzi M. Dybowskiego) potwierdza wyniki badań empirycznych nad wolą²⁷.

Badania nad treścią woli posłużyły M. Dybowskiemu do opracowania testu motywacji. W teście tym badani są zapytywani o sposób wykonania 20 czynności życia codziennego, (podobnie jak w kwestionariuszu). Dla każdej czynności podane

---

²⁷ Tamże, 85—87.

są przykłady: jedne charakterystyczne dla osób mocnych pod względem woli, inne dla osób słabych (wszystkie wyjęte z dotychczasowych badań empirycznych M. Dybowskiego nad wolą). Badana osoba ma zaznaczyć w odpowiedzi, czy jest podobna w wykonaniu tych czynności do osób mocnych, czy słabych, lub też wybrać odpowiedź pośrednią. Np. czynność 4 zawiera odpowiedzi charakterystyczne dla osób słabych i mocnych. Badana osoba wybiera więc odpowiedź, którą w tabeli tego testu można zaklasyfikować w rubryce dla czynności 4 jako tytułującą badaną osobę do ludzi mocnych lub słabych pod względem motywacji. „Czynność 4. Jak zdecydowałeś się na zapalenie lampy w chwili zmroku? M. — 2. WL₂: Oświetlenie pokoju.

8. HT₁: Szkoda wzroku. — 18. RE: Ciemno, szkoda czasu.

47. EF: Ciemno, szkoda oczu. — 59. ME: Trzeba pracować. S. — 58. BZ: Za: lubię szarą godzinę. Przeciw: trzeba się zabrać do nauki. Uczucie przykre. Zapaliłem.

63. JO: Lubię zmrok, a musiałem zapalić lampę, by czytać książkę. Uczucie przykre (uczennica).

66. HU: Za ciemno było. Przeciw: nie chciało się. Zapaliłam z uczuciem przykrym (uczennica).

77. RSw: Za: trzeba nie przerywać pracy. Przeciw: chwilę wypocząć w szarą godzinę“²⁸. W powyższym przykładzie symbole M. i S. oznaczają przykłady dla osób mocnych i słabych pod względem woli, natomiast numery odpowiedzi wskazują na osoby uszeregowane pod względem siły woli w badaniach 100 osób. Od 1—25 są to osoby mocne pod względem woli, a od 76—100 osoby słabe pod względem woli²⁹. Symbole np. RE, oznaczają osobę, która w badaniach udzieliła odpowiedzi charakterystycznej dla osoby mocnej pod względem woli.

W badaniach testem motywacji osoby mocne wybierają odpowiedzi zaznaczone pod literą M, a słabe wybierają odpowiedzi zaznaczona pod literą S. Jeżeli osoby nie są zdecydowane na odpowiedź typu M lub S to mogą zaznaczyć te odpowiedzi

²⁸ Test do badania motywacji (siły woli), został opublikowany przez M. Dybowskiego, O typach motywacji, 150—160.

²⁹ Tamże, Dodatek tabl. II/B i II/C.

jako pośrednie m lub s, wpisując symbole M, S, m, s do odpowiednich rubryk testu. Przewaga ocen słabych lub mocnych mówi o przynależności badanego do grupy mocnej, słabej lub odpowiednio innej pod względem motywacji.

5. Wnioski praktyczne M. Dybowskiego z badań nad przeżyciami stanowiącymi wolę

Szeroko rozwinięte badania w zakresie przeżyć woli, jakie prowadził M. Dybowski w dotychczasowych badaniach eksperymentalnych i teoretycznych, pozwoliły mu zwrócić uwagę na praktyczną wartość i możliwość kształcenia woli. W tej pracy wydaje się ciekawe spojrzeć jeszcze na dwie sprawy, w których udział woli człowieka jest ważny. Pierwszą sprawą jest możliwość kształcenia woli w jej stronie formalnej i treściowej, oraz drugą jest zagadnienie stosunku motywacji do twórczości.

5.1. Możliwość kształcenia woli u ludzi pod względem jej formy i treści

W badaniach 36 osób M. Dybowski wyodrębnił dwie grupy po 9 osób. Z osobami pierwszej grupy M. Dybowski współpracował przez 12 lat udzielając im rad w zakresie ich postępowania (chodziło o zagadnienie możności celowego oddziaływania na wolę). Te osoby zostały przebadane po 6 latach i następnie po 12 latach współpracy z M. Dybowskim³⁰.

Druga grupa badanych w tej samej liczbie 9 osób była badana po 6 latach. Nie podlegała ona jednak eksperymentowi w zakresie celowego oddziaływania na wolę. Następnie zostały

---

³⁰ Materiały badań tych osób zostały opublikowane w pracach: O typach woli, Lwów—Warszawa 1928, wyd. I, Poznań 1947, wyd. II; How types of will change 1931; Comment former la volonté 1936, oraz opisane powtórzenie tych badań w: O typach motywacji 1965.

porównane badania (przeprowadzone kwestionariuszem) nad obiema badanymi grupami pod względem formalnym i treściowym przeżyć woli.

Rezultat badań pod względem formalnym woli u obu grup po 6 latach był taki sam, natomiast po 12 latach osoby, nad którymi pracował M. Dybowski, wykazały mniejszy postęp niż osoby drugiej grupy³¹.

M. Dybowski wyjaśnia te wyniki tym, że siła woli (SD), na podstawie której byli porównywani badani, posiada granice rozwoju, stąd spadek w jej rozwoju. W pierwszej grupie były też osoby starsze, a postęp woli w dziedzinie formalnej spada z wiekiem. I były to osoby bardziej zaniedbujące pracę nad sobą niż osoby drugiej grupy.

Należy tu też zwrócić uwagę, że kształtowanie woli pod względem formalnym jest ograniczone... „Gdy ujemne formy procesu (II, IV, V) zostaną zamienione na dodatnie i gdy jednostka nauczy się postępować celowo i planowo, oraz nie ulegać ubocznym wpływom rzeczy i ludzi, to pod względem formalnym prawie wszystko jest w porządku“³².

Większe różnice wyników w badanych grupach są natomiast w stronie treści woli. Porównanie pod względem moralnym motywów a, d i o, mówiących o pozytywnej stronie moralności, wskazują ich znaczny wzrost w grupie pierwszej i wzrost ten jest stały, podczas gdy w drugiej grupie jest on mniejszy.

Badania prakseologiczne nad obiema grupami wskazują na podobną różnicę między badanymi, jak w motywach moralnych. Różnice są tu większe, ponieważ osoby pracujące nad sobą osiągnęły w tym samym czasie, co druga grupa, pięciokrotnie więcej motywów prakseologicznych.

Ogólnie na podstawie tych badań można stwierdzić z zastrzeżeniem, że grupa badanych była nieliczna (18 osób łącznie w obu grupach), iż największe postępy u osób pracujących nad sobą w dziedzinie woli zaznaczają się w stronie formalnej, mniejsze w motywach prakseologicznych i jeszcze mniejsze

³¹ M. Dybowski, O typach motywacji, 162.

³² Tamże, 169.

w motywach moralnych. Jednak postęp w dziedzinie formalnej wydaje się być bardziej stały niż w dziedzinie prakseologicznej.

5.2. Zagadnienie stosunku motywacji do twórczości

Na zagadnienie poszukiwania i rozwiązywania problemów wskazują formy procesu, zwłaszcza pierwsza forma jest tu bardzo wartościowa. Zależnie od typu, jednostki rozwiązują problemy wolniej i trudniej lub szybciej i łatwiej. Zwłaszcza ten ostatni sposób zachowania nazywa Maslow twórczością³³.

Termin „twórczość“ lub „utwór“ według Murraya³⁴ może oznaczać albo proces, który wytwarza coś nowego, albo sam wytwór, ogólnie zaś tworzenie jest wytwarzaniem czegoś, co jest nowe i wartościowe.

Zagadnienie twórczości M. Dybowski stara się wykorzystać w swoich badaniach zwłaszcza nad motywacją, której działania określają typy K, L, M i N. Z tych czterech typów najwyraźniejsze różnice zachodzą między typem K i L. Natomiast przy L i M różnicuje, jak widać z wyników badań, niewyraźna granica w ilości samoaktualizacji i aktualizacji (Typ N „powinien“ mieć więcej aktualizacji siebie). Dlatego też M. Dybowski starał się również przy pomocy pojęcia twórczości zróżnicować bardziej typy motywacji. Zależnie od twórczości kolejne typy od K do N posiadałyby większą możliwość działania twórczego i mają więcej danych, aby poświęcić się dla innych. Można to jednak uznać raczej za hipotezę, która wymagałaby sprawdzenia w badaniach empirycznych.

6. Zagadnienia wyznaczone metodami eksperymentalnymi

Podkreślono już, że badania eksperymentalne M. Dybowskiego są sposobem potwierdzenia teoretycznych wniosków

³³ Tamże, 221.

³⁴ Tamże, 222.

analiz psychologicznych św. Tomasza z Akwinu. Zauważono jednak także, że te badania eksperymentalne wyznaczyły nowe sprecyzowania i rozróżnienia. Należy więc wymienić i zastanowić się nad ich naukową wartością, oraz relacją do teoretycznych stwierdzeń św. Tomasza.

Trzeba najpierw zauważyć, że uzyskane przez M. Dybowskiego uzupełnienia do ujęć św. Tomasza, wiążą się z badaniami głównie nad treściową stroną woli, a więc w związku z zagadnieniem motywów i motywacji. Nie wiążą się natomiast z badaniami nad formalną stroną woli, ponieważ św. Tomasz nie wyróżnił etapów procesu woli. Te rozróżnienia uzyskał M. Dybowski nawiązując przede wszystkim do inspirujących go prac Acha, Michotte, Abramowskiego.

Aby wyraźniej określić uzupełnienie wniesione przez M. Dybowskiego należy najpierw wymienić to wszystko, co Dybowski przyjął z poglądów św. Tomasza. Powtórzył za św. Tomaszem następujące zagadnienia: a) pojęcie woli; b) pojęcie wartości, z którymi wiążą się motywy; c) zagadnienie motywacji polegające na wyborze celów i ich realizacji; d) zagadnienie urzeczywistniania się; e) treść pojęcia osobowości stanowiącej wynik działania intelektu, woli, uczuć, poznania zmysłowego i pożądań.

6.1. Pojęcie woli

Dokonując eksperymentalnych uzasadnień przeżyć, oznaczonych tymi pojęciami i teoriami, do każdego z nich M. Dybowski wprowadzał własne uzupełnienia.

W związku z pojęciem woli, które u św. Tomasza oznacza tylko umysłową władzę wyboru dobra, w analizie treściowej strony woli M. Dybowski wyróżnił wewnętrzne i zewnętrzne przeżycia stanowiące wolę. Są to przeżycia nazywane aktem woli, decyzją z wyborem, postanowieniem.

Akt woli jest przeżyciem zapoczątkowującym działanie woli. M. Dybowski zauważył, że akt woli jest także złożony z czterech jakościowo różnych przeżyć, którymi są: wysiłek, uczucie,

aktualne przeżycia i przedstawienia. Wyodrębnił on te przeżycia, eksperymentalnie zbadał i opisał. Następnie przeżycia składające się na akt woli, M. Dybowski szeroko scharakteryzował wzbogacając tym treść Tomaszowego pojęcia woli.

Należy dodać, że poszczególne grupy zagadnień dotyczące przeżyć woli wiążą się ze stosowanymi przez M. Dybowskiego eksperymentami.

Kwestionariusz skonstruowany do badania cech woli i treściowej strony woli pozwolił M. Dybowskiemu wyróżnić następujące zagadnienia: wahliwość, czas wahań, przeżycia aktualne, przedstawienia, uczucia, formy procesu, formy wykonania w zakresie formalnej strony woli i motywy moralne, prakseologiczne w zakresie treściowej strony woli. Wyodrębnione w formalnej stronie woli jej cechy pozwoliły z kolei ustalić typy woli i obliczyć siłę woli. Ustalenie typów woli jest interesującym wkładem M. Dybowskiego w dorobku badań w zakresie psychologii woli. Podobnie motywy prakseologiczne i moralne stały się podstawą ustalenia przez M. Dybowskiego typów motywacji.

Testy „Pudełko“ i „Kwadrat“ M. Dybowski skonstruował dla zbadania cech działania złożonego woli. Określił więc u badanych osób wytrwałość, uczucie, swobodę działania, metodyczność, planowość, celowość, przezorność, wahliwość wykonania, ścisłość. Należy zauważyć, że tylko test „Kwadrat“ bada planowość działania złożonego, natomiast test „Pudełko“ bada głównie ścisłość działania złożonego. Obydwa testy uzupełniają się więc przy badaniach cech działania złożonego woli. Odróżnienie działania prostego i złożonego jest ciekawym uzupełnieniem wprowadzonym przez M. Dybowskiego do opisu działania woli. Stosując te testy M. Dybowski wykrywa więc szereg przeżyć składających się na wolę, których teoretyczna analiza św. Tomasa nie była w stanie wyróżnić.

Należy zauważyć, że skonstruowane przez M. Dybowskiego testy „Kwadrat“ i „Pudełko“ są wnikliwym zestawieniem sy-

tuacji, pozwalających podczas badania odczytywać sposób działania i zachowania się osób badanych.

W teście „Pudełko“ istotnym momentem jest ruchoma taśma z oznaczonymi na niej punktami, wśród których znajduje się szereg znaków utrudniających liczenie punktów. Badanie polega na policzeniu punktów w danym odcinku taśmy. Okazuje się, że badane osoby podawały różną ilość policzonych punktów.

Test „Kwadrat“ jest zespołem jedenastu części, z których powinno się złożyć jeden kwadrat. Sposób układania kwadratu przez badane osoby pozwalał śledzić, czy przystąpiono do składania kwadratu z pewnym planem, czy odkrywano ten plan w czasie składania, czy też na drodze prób i błędów odkrywano właściwy układ części kwadratu.

Stosowanie tych dwóch testów pozwoliło M. Dybowskiemu na ustalenie dziesięciu cech działania, podobnie jak ułożył on osiem cech procesu woli³⁵.

6.2. Pojęcie aktualizacji

W związku z pojęciem urzeczywistniania się Dybowski poszerza problematykę wprowadzając wzięte od Masłowa pojęcie aktualizacji. M. Dybowski wykorzystał rozróżnienie na samoaktualizację i aktualizację siebie w innych. Rozważa za Masłowem trzy kierunki tych dwóch odmian aktualizacji. Jest to wpływ na intelekt człowieka, wpływ na uczucie i przez uczucie oraz oddziaływanie na postępowanie i zachowanie się człowieka. Do rozróżnienia Masłowa Dybowski dodaje jeszcze dążenia uczuciowe, szczególnie miłość do ludzi i do Boga. M. Dybowski ustalił, że częściej występują motywy samoaktualizacji a rzadziej motywy aktualizacji siebie w innych, czyli objawów czynnego ustosunkowania się jednostek do społeczeństwa. Zagadnienie aktualizacji M. Dybowski wiązał z problemem temperamentów i ustalił, że u sangwiników i melancholików obie aktualizacje są małe. Cholerycy charakteryzują się aktualizacją siebie

³⁵ M. Dybowski, Działanie woli, 170.

w innych, flegmatycy realizują bardziej samoaktualizację. M. Dybowski dodał, że aktualizacja wiąże się bardziej z cechami formalnymi woli niż z motywami moralnymi i dlatego wiąże się z zagadnieniem temperamentów czyli z typami woli.

Zagadnienie wartości nie jest u M. Dybowskiego dodatkowo rozwijane. Szerzej rozwija on problem motywacji.

6.3. Problematyka motywacji

Św. Tomasz z Akwinu tylko stwierdzał, że wola ludzka wybierając dobro podejmuje decyzję pod wpływem motywów, przedstawionych jej przez umysłowe lub zmysłowe władze człowieka. Motywów tych nie klasyfikował i nie wyróżniał. Całe zagadnienie motywacji zostało więc przez niego jedynie zasygnalizowane.

M. Dybowski rozwinął zagadnienie motywacji. Biorąc od św. Tomasza określenie motywu, jako oceny przyczyny działania, a od Michotte'a pojęcie motywacji, jako związku pomiędzy motywami a wyborem, M. Dybowski rozwija zagadnienie przez wyróżnienie w motywacji trzech etapów: narodziny motywów, zestawienie motywów i żal po wykonaniu. Właściwą motywację czyli zestawianie motywów ujmuje od strony formalnej i od strony treści. Rozważa potem ujemne formy motywacji, jak np. motywację chaotyczną, która polega na „tłoczeniu motywów i chęci jednoczesnego wykonania wielu czynności”. Omawia motywację leniwą lub opieszłą, czyli dyskusję motywów; motywację skrupulatną, gdy przedłuża się odprężające rozważania nad motywami; motywację uczuciową, której trzy odmiany charakteryzują się zwiększeniem alternatyw, zwiększeniem wartości pożądanego motywu lub dowolnej eliminacji motywów niepożądanych. Wyróżnia też poziomy motywacji, które są jak gdyby punktami widzenia w ocenie aktywności działań ludzkich. Najniższy poziom stanowi zachowanie się, wyższy — postępowanie, najwyższy — działanie. Motywacja

działania wskazuje na istotną wartość człowieka, ponieważ działanie prowadzi do wyników, które powinny być celowe, pożyteczne i planowe, motywacja postępowania wskazuje na stopień moralnej wartości postępowania, a więc na jego uczuciowość, solidność, szczerłość. Motywacja zachowania się ujawnia środowisko osoby badanej, które odczytuje się poprzez znajomość zwyczajów towarzyskich, służbowych, co bywa nazywane dobrym wychowaniem. M. Dybowski wyróżnia także stopnie motywacji: K, L, M i N.

Całe więc zagadnienie motywacji uzyskuje u M. Dybowskiego szereg uzupełnień i wyprecyzowań, które stały się możliwe dzięki jego metodzie, którą się posłużył.

Można więc stwierdzić, że M. Dybowski swoimi badaniami eksperymentalnymi nie tylko potwierdza trafność stwierdzeń św. Tomasza z Akwinu, Acha i Michotte'a, lecz także wzbogaca psychologię woli nowymi uzupełnieniami rozbudowując tę psychologię zgodnie z tendencjami badawczymi, właściwymi współczesnemu uprawianiu tej problematyki. Wynika z tego, że M. Dybowski nie uzyskuje nowego pojęcia woli, czy pojęcia osobowości, różnych od koncepcji św. Tomasza, lecz tylko właśnie je uzasadnia, rozbudowuje i czyni ujęciem czytelnym dla współczesnego psychologa. Relacja więc między przyjętym pojęciem woli, osobowości, motywu, motywacji, a uzyskanymi wynikami badań nie polega na rozbieżności odpowiedzi, lecz właśnie na uzupełnieniu, klasyfikowaniu i prezentowaniu współczesnym psychologom problematyki dzisiaj już w dużym stopniu wyeliminowanej lub przynajmniej nie podejmowanej. Należy też dodać, że przyjęte przez M. Dybowskiego od innych autorów pojęcia wyznaczające problematykę woli nie determinują a więc nie zniekształcają badań eksperymentalnych, nie wyznaczają odpowiedzi objętych przyjętymi pojęciami. Są tylko pytaniami, na które poszerzającą odpowiedź dają zastosowane eksperymenty. Są więc tylko impulsem badań, czy swoistą ich motywacją, sprawdzaniem teoretycznych stanowisk i poszerzeniem psychologicznej problematyki sygnalizowanej przyjętymi od innych autorów pojęciami.

7. Zakończenie

Podsumowując eksperymentalne badania M. Dybowskiego nad wolą należy stwierdzić, że wola jest złożona z wielu przeżyć i jako pewien zespół tych przeżyć może być badana. Przyjęte za innymi psychologami określenia woli i stanowiących ją przeżyć, jak np. pojęcie woli, wartości, motywacji itd., pozwoliły M. Dybowskiemu na skonstruowanie metod, którymi stwierdzał obecność przeżyć woli i jej strukturę w człowieku.

Okazuje się, że przy zastosowaniu współcześnie uznanych i używanych metod jak: obserwacja, eksperyment naturalny, laboratoryjny, testy („Drabinka“, „Pudełko“, „Kwadrat“, „Test do badania motywacji“), kwestionariusz, z których niektóre M. Dybowski skonstruował, można badać w człowieku ten fragment psychiki, który określa jako wolę. Dla każdej ze skonstruowanych przez siebie metod M. Dybowski ustala warunki metodologicznej poprawności używania danego narzędzia badawczego: np. stara się dla kwestionariusza zapewnić identyfikację rzeczową, pojęciową i funkcjonalną.

W badaniach nad formalną stroną woli M. Dybowski stosując wyżej wymienione metody (z wyjątkiem „Testu do badań motywacji“) wyróżnił osiem cech procesu woli (ilość wahań, czas wahań, wysiłek, uczucie, przeżycie aktualne, formy procesu woli, przedstawienie i wykonanie). Każdy proces woli posiada daną cechę w odpowiednim nasileniu, dlatego dla każdej z nich M. Dybowski ułożył pewne kontinuum, a następnie w celu ustalenia zależności tych cech w stosunku do siebie przeprowadził analizę ilościową i jakościową. Dalszym etapem badań nad treściową stroną woli było wyróżnienie czterech typów woli (A, B, C, D). Zasadniczą cechą różniącą badane osoby była według M. Dybowskiego ilość wahań.

W treściowej stronie woli M. Dybowski zajmował się motywacją i motywami. Wynikiem tych badań było ustalenie dwóch szeregów motywów moralnych i prakseologicznych. Ostatecznie motywy prakseologiczne tworzą podstawę do podziału na typy motywacji. Badania te posłużyły M. Dybowskiemu do ułożenia

„Testu do badania motywacji”. Stanowi on łatwe do stosowania narzędzie dla osób zajmujących się praktycznie wychowaniem, ponieważ można tym testem określać siłę motywacji. O tym, jak z kolei poprawiać np. słabą motywację, pisał M. Dybowski w licznych swoich popularnych publikacjach. Wychowawcy otrzymali więc dobre i wygodne narzędzie do kontrolowania i określania przebiegu procesu wychowawczego w zakresie kształcenia woli.

W badaniach eksperymentalnych M. Dybowski podjął też inny aspekt związany z możliwością kształcenia woli pod względem treściowym i formalnym. I tu okazało się, że kształcenie woli w formalnej stronie jest ograniczone. Można np. doprowadzić jednostkę do najmniejszej ilości wahań, lub też negatywne formy danej cechy procesu woli zamienić na pozytywne. Natomiast w zakresie treściowej strony woli jest więcej możliwości kształcenia, np. w kształtowaniu motywów oraz w wyborze motywów moralnych i prakseologicznych.

Ciekawą też próbą u M. Dybowskiego było włączenie twórczości jako dodatkowego elementu różnicującego typy motywacji.

Można więc stwierdzić, że badania M. Dybowskiego wprowadziły wiele nowych rozróżnień w teorię woli, jaką posługiwał się św. Tomasz z Akwinu. M. Dybowski wykazał zbieżność Tomaszowego pojęcia urzeczywistniania się z pojęciem aktualizacji Masłowa. Zauważył też, że aktualizacja może być w intelekcie, uczuciach i woli (przy czym może być aktualizacja siebie w innych i samoaktualizacja).

Nie odrywając więc badań nad wolą od współczesnych ujęć eksperymentalnych tej problematyki M. Dybowski wykazał aktualność teorii woli u św. Tomasza dla badań dzisiejszych, przez co eksperymentalne ujęcie tego problemu jest „zakotwiczone” w całościowej wizji człowieka.

Należy też zwrócić uwagę, że badania M. Dybowskiego nad wolą i wyniki, jakie osiągnął, zostały sprawdzone przez niego w wieloletnich badaniach i potwierdziły prawidłowość wcze-

śniejszych wniosków. Naukowe badania M. Dybowskiego nad problematyką woli, a więc i motywacji (tak dzisiaj aktualne) są przykładem, jak bardzo praca teoretyczna i eksperymentalna może być związana z zapotrzebowaniami praktycznymi społeczeństwa.

Établissement expérimental des événements vécus constituant la volonté dans les recherches de M. Dybowski

Résumé

D'après M. Dybowski, la volonté est composée de beaucoup d'événements vécus et elle peut être étudiée seulement comme l'ensemble de ces événements vécus. La définition de la volonté et des événements vécus qui a été admise par les autres psychologues lui a permis de construire les méthodes au moyen desquelles il constatait la présence des événements vécus de la volonté et sa structure dans l'homme.

On constate lors de l'application des méthodes reconnus et utilisées contemporanément: observation, expérience naturelle ou au laboratoire, test, questionnaire (M. Dybowski a construit les tests suivants: „Échelle“, „Carré“, „Boîte“, test pour l'étude de la motivation, questionnaire pour l'étude des événements vécus de la volonté), on peut étudier dans l'homme cette partie de la psychique, qui est définie comme volonté.

M. Dybowski menait les recherches expérimentales sur la volonté dans deux directions: dans le but d'étudier la construction des événements vécus appelés volonté (la partie formelle des recherches) et dans le but de définir la substance des événements vécus de la volonté (la partie substantielle des recherches). Dans la partie formelle de la volonté il a distingué huit caractéristique du processus de la volonté et dix caractéristique de son action complexe. (L'action complexe de la volonté contient plusieurs processus de celle-là). Chaque caractéristique du processus de la volonté a son intensité dans les événements vécus différents de la volonté, c'est pourquoi M. Dybowski a créé pour chacune d'elles un certain continuum en utilisant l'analyse qualitative et quantitative.

En utilisant la caractéristique de la qualité des fluctuations du processus de la volonté il a divisé sous cet aspect toutes les personnes en quatre types (A, B, C, D).

Dans la partie substantielle de la volonté M. Dybowski s'occupait des motifs et de la motivation. L'effet de ces recherches a été d'établir deux rangées des motifs: moraux et praxeologiques. Enfin les motifs praxeologiques ont formés les bases pour la création des types de la

motivation (K, L, M, N) qui ne correspondent pas aux types de la volonté. M. Dybowski a aussi construit le „test pour l'étude de la motivation“ (la force de la volonté), qui constitue l'instrument facile a utiliser pour les personnes s'occupant de l'éducation en pratique. M. Dybowski écrivait dans ses nombreux articles populaires comment améliorer la volonté faible chez les hommes.

Les études expérimentales sur la possibilité de l'éducation de la volonté sous l'aspect substantiel et formel ont montrés que de plus grandes possibilités de l' éducation de la volonté sont dans sa partie substantielle et de l'autre côté les effets liés avec l'utilisation des motifs moraux sont plus durables que ceux liés avec l'utilisation des motifs praxeologiques.

Un essai curieux de M. Dybowski était d'englober le génie créateur comme l'élément supplémentaire qui différencie les hommes interrogés au point de vue des types de motivation.

M. Dybowski, en utilisant la théorie de la volonté de saint Thomas a introduit beaucoup de distinctions possibles, grâce aux méthodes expérimentales et il a montré la convergence de l'idée de la réalisation de saint Thomas avec l'idée de l'actualisation de Maslow. Il a également développé l'idée d'actualisation au actualisation de soi — même dans les autres et sur l'autoactualisation pendant que toutes les deux peuvent aller dans la direction de l'intellect, du sentiment et de la volonté.

Par L'acceptation de la théorie de l'individualité de saint Thomas M. Dybowski a englobé la facon expérimentale des études sur la volonté dans la visions de l'ensemble de l'homme, en démontrant aussi l'actualité de la théorie de saint Thomas pour les recherches psychologiques contemporaines.